

*¹Түргенбай А.А. ²Асыл М.Б.

^{1,2} *Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан*

E-mail: ¹Ainur.turgenbay@gmail.com, ²monikaassyl@gmail.com

ҚЫТАЙДАҒЫ НЕКЕ ЖӘНЕ ОТБАСЫ: НЕГІЗГІ ӘЛЕУМЕТТІК АСПЕКТІЛЕРІ МЕН ҮРДІСТЕРІ

Аңдатпа. Қытайдағы отбасы мен неке қатынастарының эволюциясы соңғы бірнеше онжылдықта орын алған әлеуметтік, экономикалық және мәдени өзгерістермен тікелей байланысты. Қытайдағы отбасы мен неке қатынастарының дамуы соңғы бірнеше онжылдықтағы елдің мәдени, әлеуметтік, саяси және экономикасында орын алған едәуір өзгерістерге тікелей байланысты. Қарқынды урбанизация мен экономикалық реформалар отбасылық қатынастарда көптеген өзгерістердің пайда болуына алып келді. Қоғамдық нормалардың дамуымен қатар туындаған мәселелер әлеуметтік бірлік пен мәдени бірегейлікке тигізер салдары туралы сыни пікірталастарды туындатуда. Осы мәселе тұрғысында бұл ғылыми зерттеудің мақсаты – Қытай Халық Республикасындағы (ҚХР) қазіргі заманғы отбасылық-некелік қатынастардың өзгеруін талдау және олардың болашақ дамуын болжау. Сонымен қатар, бұл қатынастардың өзгерісіндегі конфуцийшілдік құндылықтардың рөлін зерделеу. Зерттеудің жаңалығы – урбанизация, экономикалық және әлеуметтік өзгерістердің отбасылық құрылымдар мен некелік мінез-құлыққа қалай әсер ететіні зерттелді. Негізгі ғылыми міндеттерге демографиялық тенденциялар мен мемлекеттік саясаттың әсерін анықтау кіреді. Зерттеу әдістері ретінде сандық және сапалық әдістер, оның ішінде статистикалық деректерді талдау қолданылды. Зерттеу нәтижелері экономикалық тұрақсыздық пен әлеуметтік өзгерістер салдарынан Қытайдағы некелесу мен бала туу деңгейінің төмендегенін көрсетеді. Сонымен қатар қытай қоғамы батыстық қоғамдық нормалардың әсеріне ұшырап отырғанымен, дәстүрлі құндылықтарды сақтап отырғандығы байқалады. Мақалада демографиялық мәселелерді шешуге бағытталған шаралар ұсынылады, мысалы отбасылық және әлеуметтік қолдау шараларын жетілдіру. Зерттеу нәтижелері, сонымен қатар, мемлекеттің отбасы саясатын жақсарту қажеттігін де көрсетеді.

Алғыс: Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің «Шығыс елдері дамуының конфуцийшілдік моделінің прагматикалық тәжірибесі: Қытай, Жапония, Сингапур, Оңтүстік Корея» тақырыбындағы гранттық қаржыландыру жобасын жүзеге асыру аясында орындалды (ЖТН №АР 19677768).

Кілт сөздер: отбасылық қатынастар, неке, демография, Қытай, урбанизация, туу деңгейі

Кіріспе

Қазіргі таңда Қытай конфуцийшілдіктің дәстүрлі құндылықтары мен еуропалық саяси идеяларды үйлесімді тоғыстырған мемлекеттің бірегей үлгісі болып табылады. Марксизм идеялары 1949 жылы Қытай Халық Республикасының саяси құрылымында маңызды рөл атқарса, дәл сол сияқты капиталистік даму үлгісі ХХ ғасырдың 80- жылдарында экономикалық модернизацияның негізі болды. ХХ ғасырдың 70-80 жылдарынан бастап Қытайдағы отбасы саясатының экономикалық міндеттерді шешуге бағытталғандығын айта кеткен жөн. Сол кезеңде елде кеңейтілген отбасы үлгісі, оның ішінде көпбалалы отбасылар әсіресе ауылдық жерлерде басым болды. Нуклеарлы отбасы үлгісінен отбасының өзге моделіне өзгеруінің және постматериалдық құндылықтардың кең таралуының басты факторы - мемлекеттік стратегия немесе туылу деңгейін төмендету саясаты болды. Инглхарт

зерттеулеріне сәйкес постматериалдық құндылықтар – бұл өмір сапасы мен өзін-өзі көрсетуге қарай ығысу құбылысы. Бұл стратегияның ең алдымен экономикалық сипаттағы оң нәтижелерімен қатар жанама әсерлері де болды. Соңғысы халықтың қартаюы және еңбекке қабілетті халық үлесінің қысқаруы, гендерлік теңсіздік және туу көрсеткішінің күрт төмендеуі сияқты күрделі проблемалармен байланысты

Қытайдағы неке-отбасы қатынасы ХХ ғасырдың соңынан бастап айтарлықтай өзгерістерді басынан өткерді. Экономикалық реформалар, урбанизация, миграция, жаңадан енгізілген әлеуметтік нормалар некені жоспарлау, отбасын құру дәстүрі мен бала тәрбиесіне қатысты ұстанымдарына өзгерістер әкелді. Осы өзгерістер негізінде қытай қоғамын әлеуметтік-мәдени тұрғыдан зерттегенде Қытайдағы неке-отбасы қатынастары күрделі аспектілердің бірі болып отыр. Себебі қытайлық қоғамда новациялармен қатар конфуцийшілдік нормаларға негізделген дәстүрлі мәдениет те әлі сақталып отыр. Отбасы маңызды әлеуметтік институт бола отырып, ұлттық мәдени дәстүрлер мен құндылықтарды, әлеуметтік мінез-құлықты қалыптастыруда үлкен рөл ойнайтыны сөзсіз. Сондықтан кез келген қоғамда алып отырған негізгі үрдістер мен даму тенденцияларын түсіну үшін неке-отбасы қатынастарын зерттеу аса маңызды. Бұл зерттеудің мақсаты ҚХР-ғы отбасылық қатынастағы заманауи үрдістер, сонымен қатар олардың даму болашағына болжам жасау, дәстүрлі құндылықтардың әсерін зерделеу болып табылады.

Қытай Халық Республикасындағы неке және отбасылық қатынастарды зерттеудің өзектілігі бірнеше себептермен айқындалады. Біріншіден, Қытай – әлемдегі халқының саны ең көп елдердің бірі және некелік қарым-қатынас пен туу деңгейінің төмендеуі сияқты демографиялық үрдістердің өзгеруі елдің экономикасы мен әлеуметтік құрылымына әсер етті. Дәстүрлі отбасылық құрылымдардың заманауи сипат алуы елеулі әлеуметтік және мәдени өзгерістермен қатар жүрді. Бұл жан-жақты талдауды қажет ететін мәселе.

Екіншіден, ХХ ғасырдың 70-жылдарының аяғында ҚХР-да басталған әлеуметтік-экономикалық реформалар урбанизацияның қарқынды жүруіне, әйелдердің білім деңгейін көтеруіне мүмкіндік берді және олардың экономикалық тәуелсіздігін арттырды. Бұл үдеріс неке, отбасы және ұрпақ тәрбиесіне деген көзқарасты айтарлықтай өзгертті. Тақырыптың өзектілігін әлеуметтік жүйелерге айтарлықтай салмақ түсіретін және үкіметті отбасын қолдаудың жаңа шараларын енгізуге ынталандыратын халықтың қартаюы мен туу деңгейінің төмендеуі проблемасымен де байланыстыруға болады.

Үшіншіден, Қытай билігінің «бір отбасы, бір бала» саясатынан бас тартуы және баланың туу деңгейін көтеруге бағытталған бағдарламаларды енгізу сияқты саяси өзгерістер неке динамикасы мен отбасы құрылымына ықпал етіп отыр. Осы саяси шешімдердің әсерінен отбасылық және некелік мінез-құлық қалай өзгереді және бұл өзгерістер Қытай қоғамының болашағына қалай әсер ететінін түсіну тақырыптың өзектелігін арттыра түспек.

Материалдар мен зерттеу әдістері

Қытайдағы отбасылық-некелік қатынастардың қазіргі жағдайын талдау және олардың даму перспективаларын болжау мақсатында бұл зерттеуде сандық және сапалық талдау, индукция, абстракция және синтездеу әдістері қолданылды. Кешенді тәсіл отбасы институтының трансформациясына әсер ететін негізгі үрдістер мен факторларды анықтауға мүмкіндік берді.

Соңғы жылдары Қытайдағы демографиялық үрдістер, оның ішінде некеге тұру, ажырасу және туу көрсеткіштерінің өзгерістері туралы мәлеметтерді талдау үшін Қытайдың Ұлттық статистикалық бюросы ұсынған деректер пайдаланылды. Бұл бізге Қытайдағы отбасылық-некелік қатынастарының негізгі өзгерістерін айқындауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, экономикалық және мәдени факторлардың отбасылық өмірге ықпалын тереңірек түсіну үшін осы тақырыпқа арналған ғылыми еңбектерге жүйелі шолу жүргізіледі. Мемлекеттік саясаттың халықтың отбасылық өміріне әсерін бағалау үшін туу көрсеткішін

арттыруға және отбасылық институтты қолдауға бағытталған мемлекеттік шаралар да зерттелді.

Индукция, абстракция және синтез әдістерін қолдану арқылы біз экономикалық, әлеуметтік және саяси факторлардың некелік динамикаға әсерін анықтап, негізгі тенденцияларды бөліп көрсетуге және әртүрлі ақпарат көздерінен алынған мәліметтерді біртұтас жүйелі талдау негізінде қарастыруға мүмкіндік берді. Аралас әдістеме зерттеу нысанын жан-жақты әрі көпдеңгейлі талдауға жағдай жасап, Қытайдағы отбасылық-некелік қатынастардың қазіргі жағдайына қатысты маңызды ғылыми тұжырымдар жасауға және олардың болашақ даму перспективаларын ғылыми негізде болжауға мүмкіндік берді.

Талқылау

Отбасы әлеуметтік жүйе өзектерінің бірі бола отырып, тікелей немесе жанама түрде адамзаттың әлеуметтік дамуына орасан зор үлес қосуда. Қытайда ежелгі заманнан бері отбасы қоғам тұрақтылығының негізі ретінде қарастырылып, оның қызметіне аса үлкен мән беріліп келген. «Отбасын – халық, елді – отбасы құрайды» деген мәтел де ежелден қалған. Қытайда отбасы эволюциясы тұтастай алғанда әлемдегі отбасы институтының қалыптасуы мен дамуын қайталайды. Дегенмен, қытайлықтар аса құрмет тұтатын Конфуций ілімі отбасылық қатынастардың қытайлық ерекшеліктерін құрайды. Қытайдың «отбасы – кішігірім мемлекет» деген дәстүрлі конфуцийшілдік логикасына сәйкес отбасы өндірістің экономикалық бірлігі ғана емес, сонымен қатар тәртіп, білім және әл-ауқат бірлігі ретінде өз мүшелерін әлеуметтендіру мен қорғауға жауапты. Қытайдың отбасы жүйесі ұзақ тарихи кезең барысында айтарлықтай өзгерістерге ұшырағанымен де, бұрынғысынша ішкі тұрақтылықты сақтап қалған. Отбасын дамыту – көп жақты, қарқынды даму үрдісі. Сондықтан Қытайдың отбасы моделін мәдени тұрғыдан тарихи және дәстүрлі мұрасы бар, сондай-ақ қазіргі заманның институционалдық құрылымдарына бейімделген деуге болады.

Қытай қоғамының модернизациясы туралы зерттеулерде негізгі екпін экономикалық реформаларға қойылып, отбасы құрылымы мен некелік қатынастардың өзгерісі мәселесі көбінде көлеңкеде қалып келді. Алайда ҚХР-дағы неке және отбасылық қатынастар мәселелері демографиялық өзгерістер, қоғамдық нормалардың трансформациясы және мемлекеттік саясаттың ықпалы тұрғысынан маңызды зерттеу нысаны болып табылады. Соңғы онжылдықтарда Қытайда айтарлықтай әлеуметтік және экономикалық өзгерістер орын алуда, бұл отбасы институтына, неке формаларына және туу көрсеткішіне әсер етуде. Қытай қоғамындағы осындай радикалды өзгерістер отбасы және неке мәселесін демографиялық үрдістерге, заңнамалық өзгерістерге және әлеуметтік-экономикалық факторлардың ықпалына баса назар аудара отырып ғылыми тұрғыдан зерттеудің қажеттілігін туындатты.

ҚХР-дағы демографиялық саясаттың түрлі аспектілерін, некелік қатынастардың трансформациясын, отбасы формаларының өзгерісін зерттеуге арналған ғылыми еңбектердің қатарында қытайлық ғалымдар Сюй Аньци, Фын Литян, Сун Цзян, Дын Гошын, ресейлік ғалымдар Е.С.Баженова, Я.М. Бергер, О.В. Почагина, батыстық ғалымдар Э.Кролл, Ж.Л.Доменак, Е.Т.Мерфи есімдерін атаса болады. Бұл ғалымдардың еңбектері ХХ ғасырдың соңы мен ХХІ ғасырдың басында басылып шыққан іргелі зерттеулер болып табылады. Мысалы, Фын Литян «50 жыл ішінде туу саласындағы қытай саясатының эволюциясы» (1999), Дын Гошын «Қытайдағы демографиялық жағдайды талдау» (2003), Сун Цзян «Жұп таңдауға жыныстар теңгерімсіздігінің әсері» (2005) атты өз еңбектерінде тууды жоспарлау саясатының қытайлықтардың матримониалдық және отбасылық мінез-құлқындағы өзгерістерге әсерін зерттейді (Feng, 1999; Deng, 2003; Song, 2005). ҚХР Қоғамдық ғылымдар академиясының қызметкері Сюй Аньци ұзақ жылдар бойы кең ауқымды зерттеулер жүргізіп, қытайлық отбасылардың неке сапасын және ажырасу проблемаларын қарастырып келуде. Ол Қытайдағы неке мәселелерін зерттеушілердің ішіндегі беделді ғалымдардың бірі.

Элизабет Кролдың 1981 жылы жарық көрген «The politics of marriage in contemporary China» монографиясы ҚХР-дағы неке қатынастарының «Мәдени төңкеріс» кезеңіне дейінгі және одан кейінгі өзгерістері туралы түсінік бере отырып, ғасырлар бойы қалыптасқан отбасылық дәстүрлер мен жаңашылдықтың өзара әрекеттесу мәселесін қарастырған (Crol, 1981). Ресейлік ғалымдардың арасында О.В.Почагина, Я.М.Бергер сынды ғалымдар қытайлықтардың отбасылық ұйымын, қытайлық жастардың некеге дейінгі және репродуктивті мінез-құлқының сипатын, дәстүрлі отбасылық құндылықтарға заманауи сын-кәтерлер аспектілерін зерттейді (Почагина, 2016; Бергер, 2002). Ұрпақ аралық қатынастар мәселелері, ең алдымен, халықтың қартаюының экономикалық жағы Я.М. Бергердің жұмыстарында кеңінен қаралады. Ресейлік қытайтануда қарт ата-аналар мен ересек балалар арасындағы қарым-қатынас тақырыбы қазіргі заманғы ішкі отбасылық өзара іс-қимылға қатысты проблемалар арасында неғұрлым зерделенген мәселе болып табылады.

Мақалада көтерілген мәселелер төңірегінде қарастырылған шетелдік және қытайлық зерттеулерден қазіргі заманғы неке-отбасы қатынастарында Қытай үлкен өзгерісті басынан кешіріп жатқанын көреміз (Wu, Coulter, Dennet 2023; Davis, 2014; He, Wu, 2021). Мұндай өзгерістің басты себебі халықтың өмір сүру және білім деңгейінің біршама көтерілуіне ықпал еткен экономикалық реформалар мен урбанизация үрдістері. Бұл, өз кезегінде, мәдени және әлеуметтік нормалардың, әсіресе, жас ұрпақтың өзгеруіне себеп болды. Қытайтанушы ғалым Дэвистің пікірі бойынша, Қытай үкіметі экономикалық дамуды жеделдету арқылы өз еркінен тыс мемлекет ішінде демографиялық проблемалардың пайда болуына алып келді (Davis, 2014:26).

Көптеген зерттеулер қытай жастарының мансап пен өзін-өзі дамытуға көңіл бөлу үшін некеге тұруды кейінге қалдырып жатқанын көрсетеді (Zang, Zhao, 2017; Zhai, Jin, 2023). Тұрғын үй, білім алу және бала тәрбиесіне кететін шығындардың да жоғары болуы бала туу көрсеткішінің және неке санының төмендеуіне ықпал ететін факторлар болып табылады. Бұл тенденция Оңтүстік Корея және Жапония сияқты урбандалу деңгейі жоғары елдерде де байқалады.

Зерттеудің маңыздылығы мәселенің экономикалық қана емес, әлеуметтік аспектілерін де ашуында. Қытайдағы туу көрсеткішінің төмендеуі тек экономикалық қиындықтарға ғана емес, сонымен қатар отбасына деген көзқарастың өзгеруі мен қаржылық жағынан тәуелсіз, әрі мансапқор әйелдер санының артуына да байланысты. Некеге неғұрлым қолайлы жастағы қытайлық әйелдер тұрмысқа шығу мен бала тууды бүгінгі таңда өздерінің өмірлік мақсаты мен негізгі басымдылығы ретінде қарастырып отырған жоқ. Бұл тек экономикалық қолдауды ғана емес, сонымен бірге қоғамдық құндылықтардың өзгеруін де ескере отырып, мемлекеттік саясатты кешенді түрде қарастыруды талап етеді.

Реформа мен ашық есік саясатынан бері Қытайда орын алған қарқынды демографиялық және түбегейлі әлеуметтік өзгерістер қытайлық отбасылардың дамуына үлкен әсер етті. Нәтижесінде Қытайда отбасы моделі, құрылымы, қызметі айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Бұл мәселе жайында қоғамда ортақ пікір қалыптасқанымен де, бұл өзгерістерді жүйелі әрі ғылыми тұрғыдан сипаттау әлі де қиын болып отыр. Қытайдағы отбасы мәселесіне қатысты жүргізілген зерттеу еңбектерінде тек теориялық қана емес, сандық айырмашылықтар да бар. Отбасылық қатынастар неке мен туыстық қатынастарға негізделгенімен, жалпы бөлінуі мүмкін. Практикалық тұрғыдан алғанда, «үй шаруашылығы» бірінші кезекте отбасының көрнекті немесе жуық көрсеткіш ретінде пайдаланылады, ал санақ ең негізгі мәліметтерді береді. Мақалада халық санағы «China Statistical Yearbook» (2022) деректеріне сүйене отырып, соңғы онжылдықтағы Қытай отбасыларындағы өзгерістердің негізгі тенденциялары талданады.

1982 жылдардан бері жүргізіліп келе жатқан халық санағы мәліметтерінен Қытайда отбасы құрылымының қысқарғанын және өзгергенін байқауға болады. Сонымен қатар, Қытайдағы үй шаруашылықтарының саны жылдам өсуде. Мысалы, 1990 жылы олардың

саны 280 миллион болса, бүгінде 450 миллионға дейін өскен. Бұл халық санының өсу көрсеткішінен айтарлықтай жоғары, әрі жылдам. Сондай-ақ, отбасы мөлшері соңғы 40 жыл ішінде тұрақты түрде төмендеу үдерісін көрсетіп отыр. 1982 жылы бір үй шаруашылығына 4,41 адамнан болса, 2010 жылы 3,09 адамға дейін азайған, бұл бір үй шаруашылығына орташа есеппен 1,32 адамға аз (China Statistical Yearbook, 2022).

1982 жылы жүргізілген «Үшінші санақ» кезінде жан саны 5 немесе одан да көп отбасылардың үлесі әлі де болса жалпы отбасылардың жартысына жуығын құрайтын. Алайда 1990 жылдан бастап 1-3 адамнан тұратын отбасылардың үлесі тез өсіп, 2010 жылы олардың саны 65%-ға жетті (中国人口流动及其对区域关系的影响).

Қалалық және ауылдық жерлердегі отбасы санының қысқару тенденциясы бірдей, ал қысқару салыстырмалы түрде тез жүреді. Көпбалалы отбасылар тез жойылып барады. Бір және екі ұрпақтан тұратын отбасылар - қазіргі қытай отбасыларының негізін құрап отыр. Қытайлық отбасылардың құрылымы өзгеріп, үй шаруашылығындағы ұрпақтар саны азаюда.

Нақты құрылымдық типтер тұрғысынан қарастыратын болсақ, нуклеарлы отбасылық үй шаруашылықтары бұрынғысынша қытайлық отбасылардың негізгі нысаны болып саналғанымен де, 1982 жылдан бастап жалғызбасты отбасылар санының айтарлықтай ұлғаюы мен бірнеше ұрпақ өкілдерінен тұратын кеңейтілген отбасылық үй шаруашылықтары үлесінің тұрақты болуына байланысты қытайлық отбасы моделінің құрылымы өзгерді.

Бірінші типтегі нуклеарлық отбасылық үй шаруашылықтарына балалары жоқ отбасылар, сондай-ақ орта және одан егде жастағы отбасылар, ал екінші буынның стандартты нуклеарлы отбасыларына ерлі-зайыптылар және олардың үйленбеген балалары кіреді. Алдыңғы халық санағының деректеріне сүйенсек, бірінші типтегі отбасылық үй шаруашылықтарының үлесі тез өскенімен, ал екінші типтегі отбасылық үй шаруашылықтарының үлесі керісінше төмендеді, сонымен қатар жалғыз балалары бар үй шаруашылықтары саны артқандығын көреміз (China Statistical Yearbook, 2022).

Осының бәрі Қытайдың демографиялық саясатындағы өзгерістер мен әлеуметтік трансформация барысында бала туу деңгейінің төмендігі сақталып, урбанизация дамып, тұрмыс жағдайы жақсарып, отбасылық түсініктердің өзгеріп, көп балалы отбасылардың шағын отбасыларға «бөлінуі» көбейіп бара жатқандығын көрсетеді (He, Wu, 2021: 196).

Дегенмен, кеңейтілген отбасы үлгілерінің үлесі әлі де айтарлықтай жоғары. Әсіресе, 1982 - 2010 жылдар аралығында Қытайдағы ең тұрақты отбасы түрі болып саналған үш ұрпақты отбасылар, шамамен 16,4-16,7% құрады. (中国 2010 年人口普查资料). Дегенмен, қазіргі үш буынды отбасылар мен дәстүрлі үш буынды отбасылардың арасында айтарлықтай айырмашылықтар бар. Ең бастысы, олар бірге тұрады, бөлек бюджеті жоқ. Бұл тікелей отбасы үлгісі мен қызметіндегі өзгерістерге тікелей немесе жанама әсер етуде.

Отбасы құрамының өзгерісі туу деңгейімен тікелей байланысты. Қазіргі таңда Қытайда бала туудың тез және күрт төмендеуі байқалуда. Брэдбери бастаған батыстық ғалымдар тобының зерттеуі Қытайда бала туу деңгейі халықтың өсу қарқынынан 2010 жылдан бастап төмендегенін көрсетеді (Bradbury, Peterson, Liu, 2014:75). Бұл өз кезегінде халықтың тез қартаюуы, жыныстар арақатынасының бұзылуы және отбасы мен туыстық байланыстар жүйесіндегі өзгерістер сияқты әлеуметтік мәселелер мен ұзақ мерзімді демографиялық салдарға ие. Дегенмен, жыныстық арақатынаста соңғы онжылдықтарда оңды өзгерістер де орын алды. 2001 жылы жүргізілген ажырасу бойынша реформалар әйелдердің бала жынысына байланысты таңдау жасау арқылы түсік жасатуларын біршама тоқтатты. Ал 2015 жылы ҚХР үкіметінің бір бала саясатынан бас тартуы жыныстық тепе-теңдіктің мәселесін ары қарай жақсартты.

Дегенмен, бала туу деңгейінің төмендеуі қазіргі қоғамда халықтың қартаюу үрдісін қарқындатты. Осының аясында қытайлық отбасылардағы «қартаюу» құбылысы да күшейіп келеді, ол негізінен қарт адамдары бар отбасылар үлесінің және отбасындағы егде жастағы

адамдардың үлес салмағының ұлғаюынан көрінеді. «Алтыншы халық санағы» деректері бойынша 2010 жылы материктік Қытайдағы 60 - 65 жастағы қарт адамдары бар отбасылардың саны 123 миллионды, ал одан да жоғары жастағы қарт адамдары бар отбасылардың саны тиісінше 88,036 миллионды құрайтынын көрсетеді, бұл барлық үй шаруашылықтарының 30,6% және 21,9% құрайды (China Statistical Yearbook, 2022) Олардың ішінде үй шаруашылықтарының шамамен үштен екісінде бір қарт адам бар, бірақ бірнеше қарт адамдары бар отбасылардың санының өсу үрдісі бір қарт адамы бар үй шаруашылықтарына қарағанда әлдеқайда жылдам. Оның үстіне қазіргі уақытта тек қарт адамдардан тұратын отбасылардың саны өсіп келеді және олар негізінен ауылдық жерлерде шоғырланған (中国老龄化与健康 国家评估报告, 2020) 2035 жылға қарай зейнет жасындағы қарттардың саны (60-жастан жоғары) 400 миллионға өседі деп болжап отыр. Қазір ол 280 млн. адамды құрайды. Мәліметтерге сәйкес 60 және одан да жоғары жастағы қарттардың саны 2023 жылы 296, 97 млн. құраса, 2024 жылы 310,31 млн адамды, яғни Қытай халқының шамамен 22% құраған (China's population falls for a third consecutive year) 2050 жылға қарай Қытайда 80 жастан асқан 115 миллион қарт азамат болуы мүмкін деп болжануда және бұл Қытайдың алдында қарттарды ұзақ мерзімді күтімнің өткір және өзекті қажеттілігі мәселесін тудырып отыр.

Жалғыз тұратын егде жастағы адамдар санының артуының себептерін, бір жағынан, отбасы санының азаюына әкеліп соқтырған бала туу деңгейінің күрт төмендеуінен көруге болады. Екінші жағынан, әсіресе жас, дені сау қарттар немесе егде жастағы адамдар үшін тұрғын үй жағдайының жақсаруы жалғыз өмір сүруге мүмкіндік берді. Ерлі-зайыптылардың жалғыз немесе өзімен-өзі өмір сүру ықтималдығы жоғары. «Алтыншы санақтың» мәліметтеріне сәйкес 65-79 жас аралығындағы адамдардың 90%-дан астамының жалпы денсаулығы мықты және өзін-өзі күту қабілетіне ие екенін көрсетеді, бұл олардың бала күтіміне тәуелділігін салыстырмалы түрде төмендетті. (China Statistical Yearbook, 2022). Ауыл жастарының ірі мегаполистерге жұмыс іздеп немесе оқуға кетуі, ішкі көші-қон үдерісінің жандануына әкелгенімен, бұл егде жастағы жалғыз өмір сүріп жатқан қарт адамдардың санының артуының басты себептерінің бірі болып отыр.

Қарттардың күтімімен байланысты мәселе қытай қоғамында бұл салада дәстүрлі көзқарастың өзгеріске ұшырағанын көрсетуде. Дәстүрлі моральды-этикалық құндылықтарды сақтаушы, ұрпақтар арасындағы сабақтастықты жалғастырушы ретіндегі отбасы рөлі бүгінгі қытайлық қоғамда әлдеқайда қарапайымдалуда. Батыс елдерінен қытайлық отбасын ерекшелік келген «ұлдың құрметі» этикасы барған сайын өз күшін жоюда. «Әкені сөзсіз тыңдау» концепциясы да батыстық мәдениет нормаларының әсерінен отбасы мүшелерінің теңдігі қағидасымен алмастырылуда. Дәстүрлі қоғамға тән емес қарт ата-аналардың балалардан бөлек немесе қарттар үйінде тұруы бүгінгі қытай қоғамының ерекшелігі. Қарттардың субъективті әл-ауқаты үшін отбасылық және мәдени мәнмәтіннің маңыздылығын ескере отырып, үкімет тіпті өз ата-аналарымен тұрмайтын балаларды өздерінің қарт ата-аналарына үнемі баруға міндеттеу туралы заң да қабылдады (Zang, Zhao, 2017).

Бұл үрдістер Қытайда дәстүрлі емес отбасы түрлерінің кең таралуда екенін көрсетуде. Қытайдағы отбасы түрлерін әртараптандыру үрдісі негізінен таза қарттардан тұратын отбасылар, көпбалалы отбасылар, бос ұялы отбасылар, ата-әжесі балаларын тәрбиелеп отырған, ал ата-анасы үйде жоқ отбасылар, DINK отбасылары, жалғыз басты (егде жастағы қарттар) отбасылар, баласыз отбасылар және т.б. сияқты отбасылардың дәстүрлі емес типтерінің көптеп пайда болуынан көрінеді. Ұлттық статистика бюросы жариялаған 7-ұлттық халық санағының мәліметіне сәйкес Қытайдағы үй шаруашылығының орташа мөлшері 2,62 адамды құрап, 2010 жылмен салыстырғанда 0,48 адамға азайғанын көрсетеді. (China Statistical Yearbook, 2022). «Бір шаңырақтың астында төрт ұрпақ» және «бірге өмір

сүрген үш ұрпақ» отбасы үлгілері азайып барады. Ал қазіргі заманғы отбасының негізгі үлгісі - «үш адамнан тұратын отбасы».

Мемлекеттік кеңестің ұлттық санақ жөніндегі Жетінші жетекші тобы басшысының орынбасары және Ұлттық статистика бюросының директоры Нин Цзичжэ негізінен Қытайдағы халықтың жиі қоныс аударуы, тұрғын үй жағдайларының жақсаруы және жастардың үйленгеннен кейін өз бетінше өмір сүруі сияқты факторларға байланысты отбасылық үй шаруашылығы көлемінің төмендеуі жалғасуда деген қорытынды жасайды. (人民日报。我国仍是世界第一人口大国，约占全球总人口 18%——人口家底有了新变化（权威发布））.

Кішкентай отбасы дегеніміз – қарт ата-анасынан бөлек тұратын балалары аз отбасы. Олар туыстарымен аз қарым-қатынас жасайды және бұл тұлғааралық қарым-қатынастарды шешуді, бала көтеруді және балаларға күтім жасауда мәселелер тудырады. Сонымен қатар, шағын отбасылар баспана, медициналық қызмет көрсету, білім беру саласы және т.б. жағынан үлкен қысымға ұшырайды. Соңғы жылдары қалаларға қоныстану саясаты тұрақты түрде жеңілдетіліп, тұрғын үй нарығы мен қауіпсіздік жүйелері біртіндеп жетілдіріліп, жастардың қалада жұмыс істеуіне, тыныштықта және қанағаттанып өмір сүруіне жағдай жасалды. Отбасы көлемінің азаюы қала тұрғындарының қажеттіліктерін қанағаттандыру мен қарттарға күтім жасау қызметтерін одан әрі жетілдіруді талап етеді.

Даму және реформалар жөніндегі Ұлттық комиссия «2021 жылға бағытталған ауыл мен қалалардың кешенді дамуы мен урбандалуының негізгі міндеттерін» жариялады. Онда қалаларға қоныстануға шектеулерді жүйелі түрде жеңілдетуді және ірі қалалардағы шешілмеген тұрғын үй мәселелерін шешуге күш салуды талап етеді. Түрлі қала басшылығы тиісті келісімдерге сәйкес жоғары оқу орындарында оқып жатқан ауылдан келген студенттердің, сондай-ақ әскерге алынып, кейіннен қалаға қоныс аударған жастардың, қалаларда бес жылдан астам уақыт жұмыс істеп жүрген ауылшаруашылық мигранттары мен отбасыларымен көшіп келіп, қалаларда тұрып жатқан тұрақты жұмысы бар еңбек мигранттарының жаңа ұрпағы сияқты негізгі топтардың ыңғайлы өмір сүруіне жағдай жасауы керек. Сонымен қатар, «Негізгі міндеттерге» жалға берілетін тұрғын үй нарығын дамытуды жеделдету ұсынылды. Қалаларға қоныстандыру саясаты жалға алушылар мен сатып алушыларға бірдей қарауы және үйлерді жалға алатын тұрақты тұрғындардың қоғамдық үй шаруашылықтарында тұруына мүмкіндік беруі керек (2021 年新型城镇化和城乡融合发展重点任务).

Әлеуметтік және зейнетақымен қамтамасыз ету ел бюджетіне айтарлықтай салмақ түсіруі мүмкін және уақытты қажет етеді, сондықтан Қытайға отбасылық қолдаудың баламасын сақтау қажет. Мұндай жағдайларда мемлекет болашақта «отбасын - әлеуметтік басқару нысаны ретінде, оған қолайлы әлеуметтік-экономикалық жағдайлар жасау керек». Жэньмин жибао газетінде жарық көрген «Баланың туылуы тек отбасының жеке ісі ғана емес, сонымен қатар мемлекеттік маңызы бар мәселе» деген тақырыптағы мақалада баланың дүниеге келуі тек отбасы мүшелерінің ғана саналы таңдауы болмауы керектігі, мұндай таңдауды қолдайтын институционалдық механизмдерді құру қажеттілігіне де назар аударылады (张一琪, 生娃是家事也是国事).

Әлеуметтік мәселелердің қатарында Қытайда неке институтындағы өзгерістер де елеулі орын алуда. Неке практикасының дамуы заманауи қытай қоғамында әлеуметтік және экономикалық өзгерістерді кеңенен сипаттайтын келесідей үрдістердің кең жайылуына алып келді: неке жасының ұлғаюы, азаматтық неке, «неке фобиясы», «сынақ неке», полигамия және т.б. Жүп таңдау критерийі де өзгеріп, дәстүрлі келісімді некелер азайып, жастар арасында эгалитарлы қарым-қатынастар өсе бастады. Жаһандану, Интернет және басқа да жаңа құбылыстар жастар арасында еркін махаббат пен романтикаға деген тенденцияны күшейтті. Бұл өз кезегінде дәстүрлі құндылықтар мен көзқарастардың елеулі

трансформациясына себеп болды. Дегенмен, кейбір дәстүрлі принциптер өз өзектілігін жоғалтпады. Мысалы неке жұбын таңдауда дәреже теңдігі қағидасы әлі де өз өзектілігін жоғалтпауда. Алайда айта кететін нәрсе, әлеуметтік-экономикалық теңдік қана емес, сонымен қатар білім деңгейі теңдігі де назарға алына бастады. Білім деңгейіндегі теңдікпен қатар, қытай қоғамында некелесуші жұптар арасындағы жас теңсіздігі үрдісі белең алууда. Экономикалық қысымның және тұтынушылық талаптардың өсуі қытайлық әйелдердің жас жігіттерге қарағанда жасы үлкендеу, табысы жоғарылау ерлерді таңдауға итермелеуде. Бұл қазіргі таңда некелесуші жұптар арасындағы жас гипергамиясына, яғни теңсіздігіне алып келуде. Мұндай үрдіс болашақта әлеуметтік-экономикалық деңгейі төмен ер азаматтар үшін неке құру ықтималдылығын қиындатуы мүмкін. Сонымен қатар неке құру ықтималдылығының қиындауы тек еркектерде ғана емес, әйелдер арасында да орын алууда. 2007 жылы ҚХР Білім министрлігі ресми мәлімдеме жасап, ұлттық сөздік қорға «шэнной» (剩女 shengnü) сөзін енгізіп, оны 27 жастан асқан тұрмысқа шықпаған әйелдер ретінде анықтайды (Zang, Zhao, 2017:10). Дәстүрлі гендерлік рөлдерге деген көзқарастың сақталуы (үйде отырып, бала туып, үй шаруасымен айлысу сияқты) жасы келген жоғары білімді әрі табысы жоғары қытайлық әйелдер үшін неке құру ықтималдылығын төмендетуде. Зерттеушілер көрсеткендей, қазіргі кезеңде еркек пен әйелдің некеге тұруларын қиындатып жатқан фактордың бірі білім деңгейі екен. Некеге тұрмаған жалғыз басты ер адамдар мен әйел адамдардың білім деңгейін салыстыра келе, зерттеушілер ер адамдардың 74% тек бастауыш білімін алғандығын және 7% ғана жоғарғы оқу орнын бітіргенін, ал әйелдердің керісінше тек 1% ғана бастауыш білім алып, 90%-дан астамы жоғары білімді екенін көрсеткен (Tan, 2023:3). Онсыз да Қытайдағы некеге тұру көрсеткішінің төмендеуі жағдайында, мысалы 2021 жылы 5,8% төмен көрсеткішке жетті, бұл қоғамдық құбылыстар жағдайды ұшықтыруда. Некеге тұру көрсеткішінің төмендеуі Қытай қоғамында үлкен алаңдаушылық туғызып отыр. Отбасы қоғамды құраушы кіші ұяшық болғандықтан, неке мәселесі тек отбасы ішілік мәселе ғана емес, сонымен қатар ұлттық мәселе де болып табылады. Ол мемлекет халқы мен экономикасының теңгерімді даму мәселесімен тығыз байланысты құбылыс. Некеге тұру көрсеткіштерінің төмендеуі бір жағынан ел ішінде 40 жылға жуық уақыт аралығында жүзеге асырылып келген «бір бала» саясаты мен экономикалық реформалардың салдары ғана емес, сонымен қатар ата-аналардың бала тәрбиесіндегі әсерімен де байланысты. Ата-аналар жалғыз балаларына жоғары талап қойып, кейде тіпті өз армандарын бала арқылы жүзеге асыруға ұмтылыстары қазіргі жас ұрпақтың некеге деген көзқарастарын біршама өзгертті. Қоғамдағы әлеуметтік және экономикалық қысым жастар арасында тіпті некеден бас тарту сияқты үдерістің орын алуына да алып келді.

Зерттеу нәтижелері

Зерттеу нәтижесі көрсеткендей соңғы жылдардағы халық санына қатысты келтірілген мәліметтерге сәйкес шаруашылық көлемінің азаюы, тікелей балалар санының үлесіне сәйкес келеді екен. Өйткені балаларды ересек адамдар қамқорлығына алып, тәрбиелемесе олар өздігінен өмір сүре алмайды. Осыған сәйкес, бала көп болған сайын, отбасы көлемі де арта түспек, немесе керісінше жағдай орын алады. Сонымен қатар, көші-қон ағынының жиілеуі де бастапқыда бір үйде тұратын үлкен отбасы мүшелерін жан-жаққа шашыратып, бірнеше жерге тұрақтануына әкелді. Шаруашылық көлемі азайғанымен, саны артып отыр.

Екіншіден, бала туу көрсеткішін көтеруге бағытталған мемлекеттік саясат та қажетті нәтижесін бермей отыр. «Бір отбасы, бір бала» саясатын тоқтатып, екі немесе үш балалы отбасыларға бірқатар жеңілдіктер беріп, ынталандырып жатқанына қарамастан көптеген қытай отбасылары бір ғана баламен қалуды таңдап отыр немесе балалы болуды мүлде кейінге шегеріп жатыр (Zhai, Jin, 2023:483). Басты себебін баланы тәрбиелеуге кететін шығынның өте жоғары болуымен түсіндіреді. Жақсы өмір сүруі, сапалы білім алуына жағдай жасау үшін қоғамнан болатын қысым да өте жоғары.

Үшіншіден, қытай қоғамындағы гендерлік рөлдің жаңашылдығын байқадық. Әйелдердің кәсіби өсуге және қаржылық жағынан тәуелсіз болуға талпынуы олардың уақыт өткен сайын неке құру мен балалы болу сияқты шешімдерін кейінге шегеруінің басты себебі. Бұл қоғамдағы гендерлік рөлдердің өзгеруін ескере отырып мемлекеттік саясатта жаңа міндеттерді айқындау қажеттігін көрсетіп отыр.

Төртіншіден, болашақта қалалық елді мекендерге шектеулер жеңілдетіліп, тұрғын үй нарығы мен тұрғын үй жүйелері жақсаратын болса, халықтың қалалы жерлерле шоғырлануы одан әрі жеделдей түсері анық және отбасы көлемінің азаюы жалғасады. Бұл қалалы жерлерде қарт ата-аналарын бағып-қағатын отбасылар санының азаюы салдарынан, оларды өз қарауына алып, қамқорлық танытатын негізгі мемлекеттік мекемелер қызметтерін дамытуды одан әрі жетілдіруді талап етеді.

Сонымен қатар, отбасын жоспарлау саясаты мен экономикалық өзгерістер туу көрсеткіштерін шектеп қана қоймай, отбасы туралы мәдени көзқарастарды да өзгеріске ұшыратты. Кішкентай отбасы мәдениеті бүгінгі таңда ауылдық және қалалық аймақтардың қалыпты жағдайына айналды. Бұл өзгерістердің ұзақмерзімді салдары Қытайдың әлеуметтік-экономикалық тұрақтылығына қауіп тудырып отыр, сондықтан үкімет тарапынан сәйкесінше шаралар қабылдануда. 2024 жылы Қытай баланың туу деңгейін көтеруге қатысты, жалғыз басты аналарға бала күтіміне байланысты жәрдемақы тағайындау және колледждер мен университеттерде жастардың неке, отбасы туралы оң көзқарастарын қалыптастыру үшін оқу бағдарламаларына неке және «махаббат тәрбиесін» енгізу сияқты бірқатар шараларды жүзеге асыруды қарастыруда.

Қорытынды

Қытайдағы қазіргі отбасылық-некелік қатынастардағы жаңа құбылыстарды саралау осы салада болған түбегейлі өзгерістер туралы айтуға мүмкіндік береді. Отбасылық құндылықтар көрсеткіштері де өзгеруде, дәстүрлі нормалар мен құндылықтардың әсері біртіндеп азаюда. ҚХР-дағы неке-отбасылық қатынастар экономикалық, әлеуметтік және мәдени факторлардың әсерінен өзгеріске ұшырап отыр. Некеге тұру мен бала туу көрсеткішінің төмендеуі экономикалық қиындықтардың ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік құндылықтардың өзгеруінің салдары болып табылады.

Дегенмен, ҚХР заңнамасында отбасы және бала туу мәселелерінде дәстүрлі отбасылық фактор ерекше рөл атқарады. Әлеуметтік және зейнетақымен қамтамасыз ету жүйесі дұрыс жолға қойылмағандықтан қарт азаматтарға, кәмелетке толмағандарға күтім жасау міндеті туыстарына жүктеледі. Мұндай нормалар 2001 жылғы (өзгертулер енгізілген) «Неке туралы» (《中华人民共和国婚姻法 (修正.28.04.2001.)》 және 2013 жылғы (өзгертулермен) «Қарт адамдардың құқықтары мен мүдделерін қорғау туралы» заңдарда көрсетілген және «Қарт адамдардың құқықтары мен мүдделерін қорғау туралы» заңда балаларының ата-аналарына қамқор болуын және оларға ай сайын жәрдемақы төлеуін міндеттейді (《中国老年人权益保障法 28.12.2012》).

Бұдан ғасырлар бойы қалыптасқан және маңызын жоймаған үлкенге құрмет, адамдар арасындағы қарым-қатынасты қатаң ұстану сияқты конфуций догмаларына бағдарланған дәстүрлі отбасылық құрылым, құндылықтар мен нормалар әлі күнге дейін сақталғанын көруге болады.

Мақалада келтірілген деректер қазіргі заманғы қытай қоғамындағы отбасының маңыздылығының салыстырмалы түрде төмендеуін көрсетеді.

Зерттеу нәтижелері мемлекеттік саясатты қайта қарастырып, отбасының экономикалық тұрақтылығын қолдауға ғана емес, сонымен қатар қоғамның неке және отбасы туралы түсінігін өзгертуге бағытталған кешенді шаралармен толықтырылуы тиіс екенін көрсетті. Бұған тұрғын үй және білім беру шығындарын азайту, сондай-ақ икемді жұмыс кестесіне лайықталған қызмет, бала тәрбиесі үшін қолайлы жағдай жасау бағдарламалары кіреді.

Қытай зерттеушілерінің пікірінше, қазіргі таңда патриархалдық негіздердің әлсіреуіне қарамастан, отбасы, бейресми экономика мен рационалды таңдаудың бірлігі болып қала береді.

Әдебиеттер:

2021 年新型城镇化和城乡融合发展重点任务. [Электронды ресурс]. URL: <http://www.cupc.org.cn/cupc/2021/10/28/20211028134324879033779.pdf> (Қараған күні: 13.09.2024)

Bradbury, Peterson, Liu, 2014 – *Bradbury M., Peterson M.N., Liu J.G.* Long-term dynamics of household size and their environmental implications//*Population and Environment*. 2014. №36(1). С. 73–84.

China Statistical Yearbook 2022. [Электронды ресурс]. URL: <https://www.stats.gov.cn/sj/ndsj/2022/indexeh.htm> (Қараған күні: 13.09.2024)

China's population falls for a third consecutive year. [Электронды ресурс]. URL: <https://www.reuters.com/world/china/chinas-population-falls-third-consecutive-year-2025-01-17/> By Reuters January 17, 2025. (Қараған күні: 20.01.2025)

Croll, 1981 – *Croll E.* The politics of marriage in contemporary China. Cambridge, 1981. 285

Davis, 2014 – *Davis D.S.* Demographic challenges for a rising China// *Daedalus*. 2014. №143(2). С. 26–38

Deng, 2003 – *Deng Guosheng.* Chusheng xingbie piangao dui ze'ou de yingxiang // *Renkou yanjiu*. 2003. Vol. 27, № 5. С. 41 - 43.

Feng, 1999 – *Feng Litian.* 50 nian lai zhongguo shengyu zhengce yanbian zhi lishi guiji// *Renkou yu jingji*. 1999. № 2. С. 3 - 12.

He, Wu, 2021 – *He G., Wu X.* Family status and women's career mobility during urban China's economic transition//*Demogr Res*. 2021. № 44. С. 189-224.

Song, 2005 – *Song Jian.* Zhongguo renkou zongti zhuangkuang fenxi// *Renkou yanjiu*. 2005. № 5. С. 92 – 96.

Tan, 2023 – *Tan Qinyi.* Parents' influence on children's marital decision case study: China// *Cogent Social Sciences*. № 9 (1). С. 1- 13.

Wu, Coulter, Dennett, 2023 – *Wu Yufeng, Coulter Rory, Dennett Adam.* Understanding the relationships between the family structures and destinations of married migrants with children in China // *Applied Geography*. 2023. № 160. С. 1-11.

Zang, Zhao, 2017 – *Zang X., Zhao L. X.* State of the field: the family and marriage in China. *Handbook on the Family and Marriage in China*. 2017. С. 1-19.

Zhai, Jin, 2023 – *Zhai Z., Jin G.* China's family planning policy and fertility transition // *Chinese Journal of Sociology*, 2023. Т.4. № 9. С. 479-496.

Бергер, 2002 – *Бергер Я.М.* Социальная поддержка пожилых людей в современном Китае // *Проблемы Дальнего Востока*. 2002. № 1. С. 107–119; № 2. С. 86 – 102.

Почагина, 2016 – *Почагина О. В.* Семья и брак в современном Китае / О. В. Почагина // *История Китая с древнейших времен до начала XXI века*. Том IX. Москва: Наука, 2016. С. 710-715.

中国 2010 年 人 口 普 查 资 料 [Электронды ресурс]. URL: <https://www.stats.gov.cn/sj/pcsj/rkpc/6rp/lefte.htm> (Қараған күні: 13.09.2024)

中国人口流动及其对区域关系的影响 [Электронды ресурс]. URL: <http://www.ggzc.zju.edu.cn/2021/0312/c54163a2266429/page.htm> (Қараған күні: 13.09.2024)

中华人民共和国婚姻法（修正） (ҚХР неке туралы заңы (өзгертулермен). 28.04.2001. [Электронды ресурс]. URL: <https://book.qq.com/book-read/26700073/6> (Қараған күні: 18.12.2024)

中国老年人权益保障法 [ҚХР қарт адамдардың құқықтары мен мүдделерін қорғау жөніндегі Заң] 28.12.2012. [Электронды ресурс]. URL:

<https://baike.baidu.com/item/%E4%B8%AD%E5%9B%BD%E8%80%81%E5%B9%B4%E4%BA%BA%E6%9D%83%E7%9B%8A%E4%BF%9D%E9%9A%9C%E6%B3%95/12648428>

(Қараған күні: 18.12.2024)

中国老龄化与健康 国家评估报告 [Электронды ресурс]. URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/194271/9789245509318-chi.pdf;jsessionid=DF3F95CAD1256CF60DA54BC1EC1B49A4?sequence=5>

(Қараған күні: 13.09.2024)

人民日报。我国仍是世界第一人口大国，约占全球总人口 18%人口家底有了新变化（权威发布 [Электронды ресурс]. URL: http://paper.people.com.cn/rmrb/html/2021-05/12/nw.D110000renmrb_20210512_2-02.htm (Қараған күні: 13.09.2024)

张一琪, 生娃是家事也是国事 (Zhang Yiqi. Баланың туылуы тек отбасының жеке ісі ғана емес, сонымен қатар мемлекеттік маңызы бар мәселе) 2018.08.06. [Электронды ресурс]. URL: <http://politics.people.com.cn/n1/2018/0806/c1001-30210179.html> (Қараған күні: 13.09.2024)

References:

年新型城镇化和城乡融合发展重点任务 . 2021 [Jelektronnyj resurs] URL: <http://www.cupc.org.cn/cupc/2021/10/28/20211028134324879033779.pdf> (Access date: 13.09.2024) (in Chinese.)

Berger, 2002 - *Berger Ya.M.* Sotsialnaya podderzhka pozhilykh lyudey v sovremennom Kitaye [Social Support for the Elderly in Modern China] // Problemy Dalnego Vostoka. 2002. № 1. S. 107 -119; № 2. S. 86–102. (in Rus.).

Bradbury, Peterson, Liu, 2014 – *Bradbury M., Peterson M.N., Liu J.G.* Long-term dynamics of household size and their environmental implications//Population and Environment. 2014. №36 (1). Pp. 73–84.

China Statistical Yearbook 2022. [Jelektronnyj resurs]. URL: <https://www.stats.gov.cn/sj/ndsj/2022/indexeh.htm> (Access date: 13.09.2024)

China's population falls for a third consecutive year. [Jelektronnyj resurs] URL: <https://www.reuters.com/world/china/chinas-population-falls-third-consecutive-year-2025-01-17/> By Reuters January 17, 2025 (Access date: 20.01.2025)

Croll, 1981 – *Croll E.* The politics of marriage in contemporary China. Cambridge, 1981. 285

Davis, 2014 – *Davis D.S.* Demographic challenges for a rising China// Daedalus. 2014. №143(2). Pp. 26–38

Deng, 2003 – *Deng Guosheng.* Chusheng xingbie piangao dui ze'ou de yingxiang [The impact of gender imbalance on mate choice] // Renkou yanjiu. 2003. Vol. 27, № 5. Pp. 41 - 43. (in Chin).

Feng, 1999 – *Feng Litian.* 50 nian lai zhongguo shengyu zhengce yanbian zhi lishi guiji [Evolution of China's fertility policy over 50 years] // Renkou yu jingji. 1999. № 2. Pp. 3 - 12. (in Chin).

He, Wu, 2021 – *He G., Wu X.* Family status and women's career mobility during urban China's economic transition // Demogr Res. 2021. № 44. Pp. 189-224.

Pochagina, 2016 - *Pochagina O. V.* Semya i brak v sovremennom Kitaye [Family and Marriage in Modern China] // Istoriya Kitaya s drevneyshikh vremen do nachala XXI veka. Tom IX. Moskva: Nauka, 2016. – S. 710-715. (in Rus.).

Song, 2005 – *Song Jian.* Zhongguo renkou zongti zhuangkuang fenxi [Analyzing the demographic situation in China] // Renkou yanjiu. 2005. № 5. Pp. 92 – 96. (In Chin).

Tan, 2023 – *Tan Qinyi.* Parents' influence on children's marital decision case study: China// Cogent Social Sciences. № 9 (1). Pp. 1- 13

Wu, Coulter, Dennett, 2023 – *Wu Yufeng, Coulter Rory, Dennett Adam*. Understanding the relationships between the family structures and destinations of married migrants with children in China // *Applied Geography*. 2023. № 160. Pp. 1-11.

Zang, Zhao, 2017 – *Zang X., Zhao L. X.* State of the field: the family and marriage in China. *Handbook on the Family and Marriage in China*. 2017. Pp. 1-19.

Zhai, Jin, 2023 – *Zhai Z., Jin G.* China's family planning policy and fertility transition // *Chinese Journal of Sociology*, 2023. T.4. № 9. Pp. 479-496.

中国 2010 年 人 口 普 查 资 料 . [Jelektronnyj resurs] URL: <https://www.stats.gov.cn/sj/pcsj/rkpc/6rp/lefte.htm> (Access date: 13.09.2024) (in Chin.)

中国人口流动及其对区域关系的影响 . [Jelektronnyj resurs] URL: <http://www.ggzc.zju.edu.cn/2021/0312/c54163a2266429/page.htm> (Access date: 13.09.2024) (in Chin.)

中华人民共和国婚姻法（修正） . 28.04.2001. [Jelektronnyj resurs] URL: <https://book.qq.com/book-read/26700073/6> (Access date: 18.12.2024)

中国老年人权益保障法 [Jelektronnyj resurs] URL: <https://baike.baidu.com/item/%E4%B8%AD%E5%9B%BD%E8%80%81%E5%B9%B4%E4%BA%BA%E6%9D%83%E7%9B%8A%E4%BF%9D%E9%9A%9C%E6%B3%95/12648428> (Access date: 18.12.2024)

中国老龄化与健康 国家评估报告 . [Jelektronnyj resurs] URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/194271/9789245509318-chi.pdf;jsessionid=DF3F95CAD1256CF60DA54BC1EC1B49A4?sequence=5> (Access date: 13.09.2024) (in Chinese.)

人民日报。我国仍是世界第一人口大国，约占全球总人口 18%——人口家底有了新变化（权威发布） [Jelektronnyj resurs] URL: http://paper.people.com.cn/rmrb/html/2021-05/12/nw.D110000renmrb_20210512_2-02.htm (in Chinese.)

张一琪，生娃是家事也是国事 2018.08.06// [Jelektronnyj resurs] URL: <http://politics.people.com.cn/n1/2018/0806/c1001-30210179.html> (Access date: 13.09.2024)

¹Түргенбай А.А. ²Асыл М.Б.

^{1,2} Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан
E-mail: ¹Ainur.turgenbay@gmail.com, ²monikaassyl@gmail.com

БРАК И СЕМЬЯ В КИТАЕ: ОСНОВНЫЕ СОЦИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ И ТЕНДЕНЦИИ

Аннотация. Эволюция семейных и брачных отношений в Китае связана с масштабными социальными, экономическими и культурными изменениями последних десятилетий. Быстрая урбанизация и экономические реформы вызвали значительные трансформации в семейных структурах и брачных отношениях. В то же время изменения общественных норм породили дискуссии о влиянии этих процессов на социальное единство и культурную идентичность. Цель данного исследования – анализ современных изменений семейно-брачных отношений в Китайской Народной Республике (КНР) и прогноз их дальнейшего развития. Особое внимание уделено роли конфуцианских ценностей в этих трансформациях. Научная новизна работы заключается в изучении влияния урбанизации, экономических и социальных факторов на семейные структуры и брачное поведение. Методы исследования включают количественный и качественный анализ и использование статистических данных. Результаты показывают снижение уровня брачности и рождаемости в Китае, вызванное экономической нестабильностью и социальными изменениями, а также влияние западных норм на китайское общество при сохранении традиционных ценностей. В

работе предложены меры по решению демографических проблем, включая совершенствование семейной и социальной поддержки, и подчёркивается необходимость улучшения государственной семейной политики.

Благодарность: Статья выполнена в рамках реализации проекта грантового финансирования Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан на тему «Прагматический опыт конфуцианской модели развития стран Востока: Китай, Япония, Сингапур, Южная Корея» (AP 19677768).

Ключевые слова: семейные отношения, брак, демография, Китай, урбанизация, рождаемость.

¹Turgenbay A.A. ²Assyl M.B.

^{1,2} Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
E-mail: ¹Ainur.turgenbay@gmail.com, ²monikaassyl@gmail.com

MARRIAGE AND FAMILY IN CHINA: MAJOR SOCIAL ASPECTS AND TRENDS

Abstract. The evolution of family and marriage relations in China is closely linked to the significant social, economic, and cultural changes that have occurred over the past few decades. Rapid urbanization and economic reforms have led to substantial transformations in family structures and marital relations. At the same time, the development of public norms has sparked debates about the impact of these processes on social cohesion and cultural identity. The aim of this study is to analyze the current changes in family and marriage relations in the People's Republic of China (PRC) and forecast their future development. Special attention is given to the role of Confucian values in these transformations. The novelty of the research lies in examining how urbanization, economic, and social factors have influenced family structures and marital behavior. The research methods include both quantitative and qualitative analysis and using statistical data. The results show a decline in marriage and birth rates in China, driven by economic instability and social changes, as well as the influence of Western norms on Chinese society, while traditional values are still preserved. The study proposes measures to address demographic issues, such as improving family and social support, and emphasizes the need for improving state family policy.

Acknowledgments: The article was carried out within the framework of the project of granted financing of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan on the topic «Pragmatic Experience of the Confucian Model of Development in Eastern Countries: China, Japan, Singapore, South Korea» (AP19677768).

Keywords: family relations, marriage, demography, China, urbanization, birth rate.

Сведения об авторах:

Түргенбай Айнұр Абдулғаниқызы, докторант ҚазНУ им.аль-Фараби, Алматы, Қазақстан.

Асыл Мөлдір Бақытжанқызы, PhD, старший преподаватель, ҚазНУ им.аль-Фараби, Алматы, Қазақстан

Авторлар туралы мәлімет:

Түргенбай Айнұр Абдулғаниқызы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ докторанты, Алматы, Қазақстан.

Асыл Мөлдір Бақытжанқызы, PhD, аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан.

Information about authors:

Turgenbay Ainur A., Doctoral student Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.

Assyl Moldir B. PhD, senior lecturer, al-Farabi Kazakh National Universiti, Almaty, Kazakhstan